

Історичне краєзнавство

DOI: DOI: <https://doi.org/10.31110/consensus/2025-04/007-018>
УДК (UDC) 338.48

MUSEUMS OF THE CHERNIHIV REGION IN THE SYSTEM OF LOCAL HISTORY TOURISM: POTENTIAL, CHALLENGES, AND PROSPECTS

Oleksandr Lozytskyi*

Abstract

The purpose of the article is to examine the museum network of the Chernihiv region as a system-forming factor of local history tourism. The study reveals the historical stages of the development of regional museum institutions, from the first initiatives of the late nineteenth century to the contemporary period marked by digitalization and the challenges of wartime. It is determined that from the moment of their establishment, museums of the Chernihiv region have performed not only a preservation function but also an educational and outreach role, thereby forming the foundation for the development of cultural and educational tourism. The role of museum institutions as infrastructural hubs of the tourism network is scientifically substantiated, as they ensure the preservation, interpretation, and promotion of the historical and cultural heritage of the region.

The methodological basis of the research consists of the principles of historicism, systematicity, and integrity, implemented through the application of historical-genetic, comparative-analytical, and culturological methods. The source base includes scholarly publications, official statistical data, and electronic resources of museums. Particular attention is paid to leading institutions, including the V.V. Tarnovskyi Chernihiv Regional Historical Museum and the national reserves 'Ancient Chernihiv', 'Hetman Capital', 'Kachanivka', and 'The Tale of Ihor's Campaign', whose activities form the core of the museum and tourism infrastructure of the region. The functioning of peripheral museums in Nizhyn, Pryluky, Sosnytsia, Ichnia, Korop, and other settlements is also analyzed.

The scientific novelty of the study lies in a comprehensive consideration of the museum system of the Chernihiv region as a unified communication space that integrates research, heritage

* postgraduate student (third, educational and scientific level of higher education), T.G. Shevchenko National University 'Chernihiv Collegium', O.M. Lazarevsky Educational and Scientific Institute of History and Socio-Humanitarian Disciplines, Chernihiv, Ukraine. E-mail: alex.l@cheitgroup.com.
ORCID: <https://orcid.org/0009-0006-9511-7990>

protection, cultural and educational, and tourism activities. For the first time, regional museums are defined as infrastructural hubs of local history tourism, acting not only as repositories of cultural values but also as active factors in shaping the tourism offer. Contemporary trends in the development of the museum sector are highlighted in the context of decentralization, international partnership, and post-war restoration of cultural infrastructure.

Conclusions. The museum network of the Chernihiv region emerges as an integral institutional system that plays a leading role in shaping the tourist image of the region. Through the combination of collection management, exhibition, research, and communication activities, museums ensure the integration of historical and cultural heritage into the tourism sphere and contribute to establishing the Chernihiv region as an important center of cultural and educational tourism in Northern Ukraine.

Keywords: museums, Chernihiv region, local history tourism, cultural heritage, museum network, tourism infrastructure

МУЗЕЇ ЧЕРНІГІВЩИНИ У СИСТЕМІ КРАЄЗНАВЧОГО ТУРИЗМУ: ПОТЕНЦІАЛ, ВИКЛИКИ, ПЕРСПЕКТИВИ

Олександр Лозицький*

Анотація

Мета статті полягає у дослідженні музейної мережі Чернігівської області як системоутворювального чинника краєзнавчого туризму. У роботі розкрито історичні етапи становлення регіонального музейництва від перших ініціатив кінця 19 ст. до сучасного періоду, позначеного цифровізацією та викликами воєнного часу. Визначено, що музеї Чернігівщини з моменту виникнення виконували не лише зберігальну, а й освітньо-просвітницьку функцію, формуючи основу для розвитку культурно-пізнавального туризму. Науково обґрунтовано роль музейних інституцій як інфраструктурних вузлів туристичної мережі, які забезпечують збереження, інтерпретацію та популяризацію історико-культурної спадщини регіону.

Методологічну основу дослідження складають принципи історизму, системності та цілісності, реалізовані через застосування історико-генетичного, порівняльно-аналітичного та культурологічного методів. **Джерельну базу** склали публікації науковців, офіційні статистичні дані та електронні ресурси музеїв. Особливу увагу приділено провідним інституціям, зокрема Чернігівському обласному історичному музею імені В.В. Тарновського, національним заповідникам «Чернігів стародавній», «Гетьманська столиця», «Качанівка» та «Слово о полку Ігоревім», діяльність яких є основою музейно-туристичної інфраструктури області. Проаналізовано функціонування периферійних музеїв у Ніжині, Прилуках, Сосниці, Ічні, Коропі та інших населених пунктах.

Наукова новизна полягає у комплексному розгляді музейної системи Чернігівщини як єдиного комунікаційного простору, що поєднує науково-дослідну, пам'яткоохоронну,

* аспірант (здобувач третього, освітньо-наукового рівня вищої освіти), Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т.Г.Шевченка, Навчально-науковий інститут історії та соціогуманітарних дисциплін імені О.М.Лазаревського, Чернігів, Україна.
E-mail: alex.l@cheitgroup.com. ORCID: <https://orcid.org/0009-0006-9511-7990>

культурно-освітню та туристичну діяльність. Уперше запропоновано визначення регіональних музеїв як інфраструктурних вузлів краєзнавчого туризму, які виступають не лише сховищами культурних цінностей, а й активними чинниками формування туристичної пропозиції. Висвітлено сучасні тенденції розвитку музейної галузі у контексті децентралізації, міжнародного партнерства та післявоєнного відновлення культурної інфраструктури.

Висновки. Музейна мережа Чернігівщини постає як цілісна інституційна система, що виконує провідну роль у формуванні туристичного іміджу регіону. Завдяки поєднанню фондової, експозиційної, науково-дослідної та комунікаційної діяльності музеї забезпечують інтеграцію історико-культурної спадщини у туристичний обіг і сприяють утвердженню Чернігівщини як важливого центру культурно-пізнавального туризму Північної України.

Ключові слова: музеї, Чернігівщина, краєзнавчий туризм, культурна спадщина, музейна мережа, туристична інфраструктура

Цитування: Лозицький, О. (2025). Музеї Чернігівщини у системі краєзнавчого туризму: потенціал, виклики, перспективи. Консенсус, 4, 7-18. <https://doi.org/10.3110/consensus/2025-04/007-018>

URL: <https://konsensus.net.ua/index.php/konsensus/article/view/196>

Постановка проблеми. Музеї посідають центральне місце у системі краєзнавчого туризму, виступаючи осередками наукової, культурно-освітньої та комунікаційної діяльності. У них не лише зберігаються та вивчаються пам'ятки природи, матеріальної та духовної культури; у музеях відбувається процес трансформації різноманітних пам'яток у публічно доступне знання¹. Саме таким чином формується туристична пропозиція регіону. Завдяки поєднанню фондової, експозиційної, реставраційної та просвітницької роботи музеї виконують роль інтерпретаційних центрів, що забезпечують автентичне представлення історико-культурних ресурсів.

Різноманіття музейних колекцій зумовлює міждисциплінарний характер досліджень і робить музейну діяльність важливим науковим підґрунтям для розвитку тематичного та культурно-пізнавального туризму². У цьому контексті регіональні музеї Чернігівщини постають як ключові інфраструктурні вузли краєзнавчого туризму: вони забезпечують збереження та інтерпретацію спадщини, створюють інформаційно-культурне середовище для туристів і сприяють формуванню локальної ідентичності. Саме їхня діяльність визначає рівень залучення історико-культурних ресурсів області до туристичного обігу та інтеграцію Чернігівщини у загальнонаціональний культурний простір.

¹ Антоненко В., Хуткий В. Музеї як туристичний ресурс: культурно-просвітницькі проекти в сучасному культурному просторі туристичної дестинації. *Current Issues of National Cultural Heritage*. 2021. № 4 (2). С. 192-193.

² Дичковський С.І. Глобальні трансформації туристичних практик і технологій в контексті становлення цифрового суспільства (digital society): дис... доктора культурології за спец. 26.00.01 – теорія та історія культури. Київ, 2021. 575 с.

Історіографія проблеми. У науковій літературі проблема музейної справи Чернігівщини висвітлюється переважно в контексті історії становлення окремих установ і формування музейних колекцій наприкінці 19 – у 20 ст., насамперед діяльності Музею українських старожитностей В.В.Тарновського та інших провідних інституцій регіону. Окремі дослідження присвячені фондovій, археологічній та етнографічній складовим музейної діяльності, а також питанням збереження культурної спадщини. У сучасних працях усе частіше розглядається роль музеїв як складників культурно-пізнавального туризму та туристичної інфраструктури, але, незважаючи на це, предметні дослідження музейної мережі Чернігівщини як системи краєзнавчого туризму досі факти не проводяться.

Мета статті полягає у дослідженні музейної мережі Чернігівської області як системоутворювального чинника краєзнавчого туризму.

Викладення основного матеріалу. Музейна мережа Чернігівської області є однією з найрозвиненіших у північному регіоні України та налічує понад тридцять стаціонарних установ різного профілю (від державних історико-культурних заповідників до краєзнавчих, меморіальних і літературних музеїв)³. Найбільша концентрація інституцій спостерігається в обласному центрі, де функціонують провідні музеї, зокрема історичний, художній, архітектурно-історичний та літературно-меморіальні, які формують ядро музейної системи Чернігівщини. Периферійну мережу утворюють музеї у Ніжині, Прилуках, Батурині, Новгороді-Сіверському, Сосниці, Коропі, Ічні, Мені та інших населених пунктах⁴.

Значну частку музейної структури складають краєзнавчі та історико-культурні музеї, які інтегрують локальні природні, археологічні та етнографічні ресурси у єдиний пізнавальний простір. Вагоме місце посідають меморіальні музеї видатних діячів української культури: Михайла Коцюбинського, Олександра Довженка, Пантелеймона Куліша, Леоніда Ревуцького, Миколи Кибальчича тощо. Державні історико-культурні заповідники, зокрема «Чернігів стародавній», «Гетьманська столиця», «Слово о полку Ігоревім», «Качанівка» тощо також є вагомою складовою музейної структури, адже вони поєднують функції наукових центрів, пам'яткоохоронних інституцій і туристичних атракцій, формуючи базові маршрути регіонального туризму⁵.

Музейна галузь Чернігівщини зазнала суттєвих втрат унаслідок повномасштабної збройної агресії. Станом на 2025 рік пошкоджено сім музейних установ, зокрема Чернігівський обласний історичний музей імені В. Тарновського, будівля якого була частково зруйнована 6 березня 2022 р.⁶ Відновлювальні роботи

³ Веб-портал музеїв і заповідників Чернігова та Чернігівської області «Музеї Чернігівщини». URL: <https://museum.cn.ua/>

⁴ Ibidem.

⁵ Ibidem.

⁶ Дорохіна Т.Ф., Коваленко О.Б. Усна історія сьогодення: події російсько-української війни на Чернігівщині у 2022-2023 роках // Історико-краєзнавчі дослідження: традиції та інновації: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. з міжнар. участю, Суми, 17-18 трав. 2024 р. Суми: ФОП Цьома С.П., 2024. С. 89-92.

здійснюються за змішаною моделлю фінансування: з обласного бюджету спрямовано понад 800 тис. грн, а міжнародна донорська підтримка для закладів обласного підпорядкування перевищила 2,5 млн грн.⁷ Поряд із відбудовою здійснюється документування матеріальних свідчень російсько-української війни. Так, лише у фондах музею ім. Тарновського зафіксовано понад тисячу нових артефактів⁸.

Перші кроки зі створення музейних установ на Чернігівщині були зроблені наприкінці 19 століття, коли зростання інтересу до історії та старожитностей стимулювало систематичне збирання пам'яток місцевими дослідниками. У листопаді 1896 р. в Чернігові відкрився перший публічний музей при Губернській вченій архівній комісії. Його експозиція мала історико-краєзнавчий характер і поєднувала функції архіву, бібліотеки та музею, що відповідало тодішнім тенденціям розвитку регіональної науки. Відкриття у 1902 р. Музею українських старожитностей В.В. Тарновського стало важливою віхою в історії музейної справи Чернігівщини⁹. Це зібрання, присвячене пам'яткам козацької доби та матеріальній культурі Гетьманщини, заклало наукові засади подальшого розвитку музейної мережі та стало її інтелектуальним осередком.

Справжнім поштовхом до розширення музейної інфраструктури став 14 Всеросійський археологічний з'їзд, який відбувся в Чернігові у 1908 р. У процесі підготовки до нього було організовано виставки, на основі яких виникли нові установи, зокрема Церковно-історичний та Міський музеї. Уже на початку 20 ст. в місті діяло чотири музеї, що охоплювали історичну, археологічну й етнографічну тематику. У 1909 р. відбулося перше об'єднання музейних структур у З'єднаний історичний музей Міський і Вченої архівної комісії, присвячений тисячоліттю Чернігова, що, власне, і стало початком процесу систематизації музейної діяльності та заклало основи єдиної регіональної музейної системи¹⁰.

Після встановлення радянської влади музейна справа перейшла під державне управління¹¹. У 1919 р. всі культурні установи Чернігова були націоналізовані та передані у відання губернського управління народної освіти, яке координувало музейну діяльність і сприяло створенню профільних музеїв історико-археологічного, етнографічного, побутового та мистецького спрямування. У 1923 р. відбулося адміністративне об'єднання всіх наявних установ у Чернігівський державний музей, який складався з шести відділів і налічував понад 23 тисячі експонатів¹². Через два роки музей отримав нове приміщення в будівлі колишнього

⁷ Війна проти культурної спадщини: масштаб руйнувань на Чернігівщині та зусилля для збереження.

⁸ Ibidem; Дорохіна Т.Ф., Коваленко О.Б. Усна історія сьогодення... С. 89–92.

⁹ Линюк Л. Об'єднання чернігівських музеїв // Чернігівський обласний історичний музей ім. В.В. Тарновського. 2025, 23 вересня. URL: <https://cutt.ly/lctcdJrs>

¹⁰ Ibidem.

¹¹ Синельник А. З історії Чернігівського історичного музею імені В.В. Тарновського // Сіверянський літопис. 2013. № 4. С. 164–170.

¹² Линюк Л. Об'єднання чернігівських музеїв...

Селянського банку, що стало організаційною основою для створення сучасного обласного музейного центру¹³. Саме від цього часу бере початок історія Чернігівського обласного історичного музею імені В.В. Тарновського, який згодом став провідною установою регіональної музейної системи.

Станом на сьогодні Чернігівський обласний історичний музей імені В.В. Тарновського є провідною науково-дослідною, культурно-освітньою та фондovo-зберігальною установою регіону. Заснований у 1896 р. як Музей українських старожитностей, він виник на основі приватної колекції мецената, історика і збирача старожитностей В.В. Тарновського. Після офіційного відкриття у 1902 р. музей отримав ім'я свого засновника, а з 1923 р. був реорганізований у державний історико-краєзнавчий музей. У 1934 р. заклад набув статусу обласного, що визначило його як головний координаційний центр музейної справи на Чернігівщині¹⁴.

Фонди музею налічують понад 210 тисяч одиниць зберігання, які охоплюють матеріали з археології, етнографії, історії, документалістики, мистецтва та народної культури¹⁵. Хронологічний діапазон колекцій існує від палеоліту до сучасного періоду¹⁶. Значну цінність має колекція українських старожитностей доби Гетьманщини, що включає козацькі клейноди, зброю, предмети військового спорядження, гетьманські універсали, печатки, ювелірні вироби та зразки декоративно-ужиткового мистецтва¹⁷. Суттєвий науковий інтерес становлять також археологічні матеріали з Мізинської стоянки – одного із найвідоміших об'єктів пізнього палеоліту в Європі.

В експозиційній структурі музею представлено основні періоди історичного розвитку Чернігово-Сіверського краю: добу Київської Русі, козацько-гетьманський період, часи національного відродження, визвольних змагань і подій 20 ст. Окремі тематичні блоки присвячені історії визвольних рухів, Другій світовій війні, повсякденному життю населення регіону та культурним процесам 20–21 ст. В експозиціях відображено чимало матеріальних і документальних джерел¹⁸.

У структурі закладу функціонують спеціалізовані відділи: археологічний, етнографічний, історичний, військово-історичний та відділ рідкісної книги. Бібліотека музею нараховує понад 20 тисяч видань, серед яких стародруки,

¹³ Мідько А. З історії розвитку музейної справи на Чернігівщині у XIX–XX ст. (на прикладі Чернігівського історичного музею імені В.В. Тарновського) // Сіверянський літопис. 2013. № 4–6. С. 121–124.

¹⁴ Ibidem.

¹⁵ Черненко О.Є. Археологічна колекція Чернігівського історичного музею імені В.В. Тарновського (1896–1948 рр.). Чернігів, 2007. (Скарбниця української культури: Зб. наук. пр.; Вип. 9, спецвип.).

¹⁶ Гринченко Б.Д. Каталог музея украинских древностей В.В. Тарновского. Т. 2 / сост. Б.Д. Гринченко. Чернигов: Типография Губернского Земства, 1900. XVI, 371 с. – (Приложение к № 7 «Земского сборника Черниговской губернии» 1900 г.).

¹⁷ Деркач Т.В., Куран С.М. З історії формування і використання фондів Чернігівського обласного художнього музею // Скарбниця української культури. Чернігів: Чернігів. обл. іст. музей ім. В.В. Тарновського, 2017. С. 25–26.

¹⁸ Ibidem.

періодичні видання 18–19 ст., архівні документи та наукові публікації з історії й археології Сіверщини¹⁹. Наукова діяльність установи зосереджується на вивченні історико-культурної спадщини регіону, археологічних пам'яток, музейних фондів і джерельної бази з історії української культури. З 1990-х рр. при музеї регулярно видається збірник наукових праць «Скарбниця української культури», що є однією з провідних фахових платформ для публікації результатів археологічних, етнографічних та історичних досліджень²⁰. До системи музею входять філії меморіального та історико-архітектурного профілю, серед яких комплекс партизанської слави «Лісоград» і «Садиба родини Лизогубів» у Седневі. Їхня діяльність спрямована на збереження локальної історико-культурної спадщини та інтеграцію регіональних об'єктів у єдину туристичну і наукову мережу Чернігівщини.

Під час бойових дій у 2022 р. музей зазнав часткових пошкоджень: було вибито вікна та зруйновано частину виставкового обладнання. Завдяки фінансуванню з обласного бюджету та міжнародним грантам здійснено відновлювальні роботи, зокрема модернізацію технічної інфраструктури та цифрову інвентаризацію фондів²¹. Наразі музей зберігає статус провідного регіонального науково-дослідного центру

Національний історико-культурний заповідник «Гетьманська столиця» (м. Батурин) є ще одним важливим регіональним музеєм. Його можна назвати спеціалізованою інституцією з дослідження, збереження та публічної інтерпретації матеріальної і духовної спадщини козацької державності Лівобережної України. Колекції заповідника репрезентують артефакти, пов'язані з функціонуванням гетьманського уряду 17–18 ст., формуванням політичної та культурної ідентичності українського суспільства цього періоду, а також із матеріальною культурою Гетьманщини²². Інституція наступні функції: фондово-облікову, науково-дослідну, реставраційну, експозиційно-виставкову та освітню. Головними об'єктами заповідника є відтворена фортеця Батурина як типологічна модель дерев'яної цитаделі 17 ст., палац Кирила Розумовського, збудований за проектом Чарльза Камерона, і «Кам'яниця Кочубея» 17 ст. Експозиційні простори фортеці поєднують результати археологічних досліджень, військові артефакти, етнографічні матеріали та інсталяції, що реконструюють управлінські та побутові практики гетьманської адміністрації²³.

¹⁹ Археологический съезд (14; 1908; Чернигов). Труды Четырнадцатого Археологического съезда в Чернигове. 1908–1909: в 1 т. / под ред. гр. П.С. Уваровой; [редкол.: И.Т. Савенков и др.]. Москва: Типография Императорского Московского университета, 1910–1911.

²⁰ Скарбниця української культури: Збірник наукових праць. Вип. 17 / Чернігів. іст. музей імені В.В. Тарновського та ін.; редкол.: О.Б. Коваленко (голова) та ін. Чернігів, 2016. 146 с.

²¹ Дорохіна Т.Ф., Коваленко О.Б. Усна історія сьогодення... С. 89–92.

²² Линюк Л. Об'єднання чернігівських музеїв...

²³ Веб-портал музеїв і заповідників Чернігова та Чернігівської області...

Організаційна модель заповідника орієнтована на інтеграцію наукових результатів у публічні формати. З 2021 р. функціонує музей «Козацький двір», який виконує роль етнографічного комплексу реконструктивного типу і забезпечує відтворення побутових практик заможної козацької родини 18 ст. Інституція реалізує програми польових досліджень, реставрації та консервації, готує тематичні екскурсії для диференційованих аудиторій, проводить конференції і здійснює методичний супровід партнерських ініціатив органів місцевого самоврядування та туристичних операторів.

Значну частину музейної системи Чернігівщини становлять краєзнавчі установи, які зберігають і репрезентують артефакти, пов'язані з розвитком поселень, промислів, ремесел, духовного життя та побуту місцевих громад. Найбільш репрезентативними серед них є музеї у Ніжині, Прилуках, Ічні, Мені, Бахмачі, Сосниці та Корюківці. Їхні фонди містять археологічні матеріали, етнографічні зразки, стародруки, документи, предмети козацького побуту та матеріальної культури 18–19 ст., а також об'єкти декоративно-ужиткового мистецтва²⁴. Ніжинський краєзнавчий музей імені І. Спаського акумулює матеріали, що відображають історію міста як одного з ключових освітніх і торговельних центрів Лівобережної України. У його зібраннях зосереджено пам'ятки, пов'язані з діяльністю Ніжинського лицю князя Безбородька та життям Миколи Гоголя, що формують основу для реконструкції освітнього і культурного середовища 19 ст.²⁵

Подібну роль у південній частині області виконує Прилуцький краєзнавчий музей імені В. Маслова, у фондах якого зберігається понад 30 тисяч експонатів, що висвітлюють археологічну спадщину, народні промисли, ремісничу культуру, історію промислового розвитку та участь жителів регіону у визвольних рухах 20 ст.²⁶ У Сосниці краєзнавчі традиції поєднуються з меморіальними: тут діє музейний комплекс, присвячений життю та творчості кінорежисера Олександра Довженка, який виступає центром дослідження кіномистецтва та водночас важливою туристичною локацією. У музеї збережено інтер'єр родинної садиби, побутові предмети початку 20 ст., документи, рукописи та фотоматеріали тощо²⁷.

У північній частині області функціонує Менський краєзнавчий музей, який виконує функції локального історико-етнографічного центру. Його експозиції, передусім, охоплюють тематику традиційних ремесел, землеробства, народного костюма, фольклорних традицій і нематеріальної спадщини. Ічнянський музей вирізняється природничо-етнографічним профілем, у його колекціях зосереджено археологічні матеріали доби неоліту, етнографічні предмети та зразки флори й

²⁴ Капустін К. Археологічні пам'ятки Дніпровського Лівобережжя середини XIII – XV ст. (за матеріалами розвідок 40-х – 70-х рр. XX ст.) // Сіверянський літопис. 2012. № 3-4 (105-106). С. 9-20.

²⁵ Ibidem.

²⁶ Ibidem.

²⁷ Веб-портал музеїв і заповідників Чернігова та Чернігівської області...

фауни Полісся. На відміну від них, Бахмацький музей спеціалізується на документуванні історії промислового та військового розвитку краю, зокрема становлення залізничного вузла та діяльності місцевих підприємств у 20 ст.²⁸

Особливе місце у регіональній музейній системі посідає Корюківський історико-меморіальний музей, який увічне пам'ять жертв нацистського терору 1943 р.²⁹ Його експозиційна діяльність має меморіально-документальний характер і спрямована на дослідження історії масових знищень цивільного населення під час Другої світової війни. Музей є важливим складником національної пам'ятної політики та виконує функцію наукового центру з вивчення воєнних злочинів і політики геноциду.

Загалом, необхідно констатувати, що музейна мережа Чернігівщини сформувалася як цілісна система збереження, дослідження та популяризації історико-культурної спадщини регіону. Її розвиток бере початок наприкінці 19 – на початку 20 ст., коли краєзнавчий рух став основою для становлення музейництва. Саме тоді з'явилися перші інституційні осередки колекціонування пам'яток археології, етнографії, історії та побуту, що заклали підвалини майбутнього туристичного освоєння території. Відкриття Музею українських старожитностей В.В. Тарновського, Церковно-історичного музею, Міського музею та музею Чернігівської вченої архівної комісії сприяло формуванню сталого культурного середовища, у межах якого відвідування експозицій почало набувати ознак організованого культурно-пізнавального туризму.

У радянський період музейна мережа області отримала системну підтримку з боку держави, що забезпечило її структурне розширення й спеціалізацію. Після створення у 1923 р. Чернігівського державного музею відбулася профілізація музейних відділів і відкриття нових краєзнавчих музеїв у районних центрах. У 1960–1980-х рр. процес музеєфікації охопив історичні пам'ятки та меморіальні садиби, що зумовило підвищення туристичної привабливості регіону³⁰. Визначну роль у формуванні туристичної інфраструктури відіграло створення Національного архітектурно-історичного заповідника «Чернігів стародавній», заповідників «Качанівка» та «Гетьманська столиця». Вони стали ключовими елементами культурних маршрутів, що інтегрували Чернігівщину до загальноукраїнської системи культурно-пізнавального туризму.

На сучасному етапі музеї Чернігівщини виконують функцію інфраструктурних вузлів краєзнавчого туризму, забезпечуючи концентрацію культурного потенціалу територій та наукову інтерпретацію історико-культурних комплексів. До найбільш відвідуваних належать Національний історико-культурний заповідник «Качанівка», Національний архітектурно-історичний

²⁸ Ibidem.

²⁹ Скарбниця української культури: Збірник наукових праць. Вип. 17 / Чернігів. іст. музей імені В.В. Тарновського та ін.; редкол.: О.Б. Коваленко (голова) та ін. Чернігів, 2016.

³⁰ Линюк Л. Об'єднання чернігівських музеїв...

заповідник «Чернігів стародавній», Новгород–Сіверський музей–заповідник «Слово о полку Ігоревім» і Чернігівський обласний історичний музей імені В.В. Тарновського³¹. Ці установи мають розвинену систему туристичних маршрутів, співпрацюють із закладами освіти, культурними інституціями та туристичними операторами, сприяючи інтеграції історико–культурної спадщини в регіональні та національні туристичні програми. Важливу роль у забезпеченні територіальної рівноваги туристичних потоків відіграють локальні музеї, зокрема краєзнавчі, літературно–меморіальні та тематичні. Менський, Прилуцький, Ічнянський, Сосницький, Коропський музеї активно формують локальні маршрути пізнавального туризму, орієнтовані на ознайомлення з історико–етнографічними, меморіальними та природними об'єктами.

Після проголошення незалежності України музейна справа Чернігівщини розвивається у напрямі децентралізації та інноваційного використання культурної спадщини. Активно впроваджуються регіональні програми розвитку туризму, модернізуються експозиційні простори, адаптовані до потреб освітньої та молодіжної аудиторії. У міжмузейному середовищі зростає рівень комунікації та міжнародного співробітництва, що стимулює обмін виставковими проектами та інтеграцію області у європейський культурний простір. В умовах збройної агресії Російської Федерації проти України музеї Чернігівщини виконують функції не лише об'єктів туристичної інфраструктури, а й центрів збереження культурної пам'яті. Попри пошкодження окремих установ у Чернігові, Батурині, Новгород–Сіверському, музейні працівники забезпечують евакуацію фондів, консервацію експонатів, створення онлайн–експозицій тощо.

Висновки. Отже, регіональні музеї Чернігівщини є важливими інфраструктурними вузлами краєзнавчого туризму, формуючи просторову, наукову й культурну основу для розвитку туристичних маршрутів Сіверського краю. Їхня мережа охоплює понад тридцять стаціонарних установ різного профілю. Провідну роль відіграють обласні інституції Чернігова, зокрема історичний музей імені В. Тарновського, художній музей імені Г. Галагана, а також національний архітектурно–історичний заповідник «Чернігів стародавній». Вони виконують функції науково–методичних центрів, здійснюючи фондову, експозиційну, освітню та просвітницьку роботу, завдяки якій формується пізнавальний контент для туристичних програм і маршрутів регіонального рівня.

Периферійні музеї, розташовані в історичних центрах, зокрема у Ніжині, Прилуках, Батурині, Новгороді–Сіверському, Сосниці, Ічні, Мені та інших громадах, відіграють дуже важливу роль у структурі краєзнавчого туризму. Вони виконують функції регіональних осередків культурної комунікації, поєднуючи локальні спільноти з ширшим культурним і науковим простором області. Зокрема, Ніжинський краєзнавчий музей імені І. Спаського, Національні заповідники

³¹ Ibidem.

«Гетьманська столиця», «Слово о полку Ігоревім» і «Качанівка», а також меморіальні музеї Михайла Коцюбинського, Олександра Довженка та Пантелеймона Куліша не лише зберігають унікальні пам'ятки, а й активно формують туристичні маршрути, зокрема «Чернігів стародавній», «Гетьманські шляхи», «Шляхами Довженка», «Українські дворянські садиби» тощо.

REFERENCES

- Antonenko, V., & Khutkyi, V. (2021). *Muzei yak turystychnyi resurs: kulturno-prosvitnytski proiekty v suchasnomu kulturnomu prostori turystychnoi destynatsii* [Museums as a tourist resource: Cultural and educational projects in the modern cultural space of a tourist destination]. *Current Issues of National Cultural Heritage*, 4 (2), 189–204. [in English].
- Arkheologicheskii s"ezd (14th, 1908, Chernihiv). (1910–1911). *Trudy chetyrnadtsatogo Arkheologicheskogo s"ezda v Chernigove. 1908–1909* [Proceedings of the Fourteenth Archaeological Congress in Chernihiv. 1908–1909] (Vol. 1, P.S. Uvarova, Ed.). Moscow: Typografiya Imperatorskogo Moskovskogo Universiteta. [in Ukrainian].
- Chernenko, O.Ye. (2007). *Arkheolohichna kolektsiia Chernihivskoho istorychnoho muzeiu imeni V.V. Tarnovskoho (1896–1948 rr.)* [Archaeological collection of the V.V. Tarnovskyi Chernihiv Historical Museum (1896–1948)]. *Skarbnytsia ukrainskoi kultury*, Issue 9 (special issue). Chernihiv [in Ukrainian].
- Derkach, T.V., & Kuran, S.M. (2017). *Ź istorii formuvannia i vykorystannia fondiv Chernihivskoho oblasnoho khudozhnogo muzeiu* [On the history of formation and use of the collections of the Chernihiv Regional Art Museum]. *Skarbnytsia ukrainskoi kultury*, Chernihiv: Chernihiv Regional Historical Museum named after V.V. Tarnovskyi, 25–26. [in Ukrainian].
- Dychkovskiy, S.I. (2021). *Hlobalni transformatsii turystychnykh praktyk i tekhnolohii v konteksti stanovlennia tsyfrovoho suspilstva (digital society)* [Global transformations of tourist practices and technologies in the context of the formation of a digital society] (Doctoral dissertation, Kyiv). 575 p. [in Ukrainian].
- Dorokhina, T.F., & Kovalenko, O.B. (2024). *Usna istoriia sohodennia: podii rosiisko-ukrainskoi viiny na Chernihivshchyni u 2022–2023 rokakh* [Oral history of the present: Events of the Russian–Ukrainian war in Chernihiv region in 2022–2023]. In *Historical and Local Studies: Traditions and Innovations: Proceedings of the All-Ukrainian Scientific and Practical Conference with International Participation* (Sumy, May 17–18, 2024). Sumy: FOP Tsoma S.P., 89–92. [in Ukrainian].
- Hrynchenko, B.D. (1900). *Katalog muzeya ukrainskikh drevnostei V.V. Tarnovskogo* [Catalogue of the Museum of Ukrainian Antiquities of V.V. Tarnovsky] (Vol. 2). Chernihiv: Typografiya Hubernskogo Zemstva. (Appendix to No. 7 of “Zemskii sbornik of Chernihiv province,” 1900) [in Ukrainian].
- Kapustin, K. (2012). *Arkheolohichni pamiatky Dniprovskoho Livoberezhzhia seredyny XIII–XV st. (za materialamy rozvidok 40–70-kh rr. XX st.)* [Archaeological monuments of the Dnipro Left Bank of the 13th–15th centuries (based on surveys of the 1940s–1970s)]. *Siverianskyi litopys*, 3–4 (105–106), 9–20. [in Ukrainian].
- Lyniuk, L. (2025). *Obiednannia Chernihivskykh muzeiv* [Association of Chernihiv museums]. Retrieved from <https://surl.lt/fkzppw> [in Ukrainian].
- Midko, A. (2013). *Ź istorii rozvytku muzeinoi spravy na Chernihivshchyni u XIX–XX st. (na prykladi Chernihivskoho istorychnoho muzeiu imeni V.V. Tarnovskoho)* [On the history of museum

- development in Chernihiv region in the 19th–20th centuries (on the example of the V.V. Tarnovskyi Historical Museum)]. *Siverianskyi litopys*, 4-6, 121-124. [in Ukrainian].
- Skarbnytsia ukrainskoi kultury: Zbirnyk naukovykh prats* [Treasure of Ukrainian Culture: Collection of Scientific Works]. (2016). Issue 17. Chernihiv: Chernihiv Historical Museum named after V.V. Tarnovskyi. 146 p. [in Ukrainian].
- Synelnyk, A. (2013). *Ź istorii Chernihivskoho istorychnoho muzeiu imeni V.V. Tarnovskoho* [On the history of the V.V. Tarnovskyi Chernihiv Historical Museum]. *Siverianskyi litopys*, 4, 164-170. [in Ukrainian].
- Veb-portal muzeiv i zapovidnykiv Chernihova ta Chernihivskoi oblasti [Web portal of museums and reserves of Chernihiv and Chernihiv region]. Retrieved from <http://museum.cult.gov.ua/about> [in Ukrainian].
- Viina proty kulturnoi spadshchyny: masshtab ruinuvan na Chernihivshchyni ta zusyllia dlia zberezhenia [War against cultural heritage: The scale of destruction in Chernihiv region and preservation efforts]. Retrieved from <https://sil.media/p/vijna-proty-kul-turnovi-spadshhyny-massh-20420> [in Ukrainian].